

Ak adamyň açgözlüginin pidasy bolan bir million adam

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ak adamyň açgözlüginin pidasy bolan bir million adam AK ADAMYŇ AÇGÖZLÜGININ PIDASY BOLAN BIR MILLION ADAM

Ruandanyň ýakyn taryhynda XX asyryň iň aýylganç gyrgynçylygy bolup geçdi. Ýüz günläp dowam eden gandöküşlik Ikinji jahan urşundan soňky döwrüň iň uly gyrgynçylygyny döretdi. Birleşen Milletler Guramasy başlyklaýyn, ABŞ-nyň we Ýewropanyň resmi wekilleri Ruandany aýy kysmatyna terk edip, dessine ýurtdan gaçyp gitdiler.

Ýogsa-da, wakalaryň düýbünde näme ýatyr? Iki etniki toparyň biri-birine gyr-ýagy bolmagyna näme sebäp bolduka?

■ Kolonializmiň dizaýnlän ganly syýasaty

Ýakyn taryhyň iň uly gandöküşikli wakalarynyň bolup geçen Ruanda döwletinde ýüz günün içinde köpüsi tutsilerden bolan 800 müň ruandaly wepat boldy.

1994-nji ýylyň 4-nji aprelinde ganly wakalar başlanan badyna BMG-nyň harby birligi we işgärleriniň köpüsi ýurdy terk etdi. BMG gyrgynçylykly wakalaryň başlananyňa üç hepde geçensoň, wakalara uly gandöküşlik hökmünde baha berdi we «gyrgynçylyk» sözünü ulanmakdan gaça durdy.

■ Ikinji jahan urşundan soňky iň uly gyrgynçylyk

XX asyryň iň uly gyrgynçylygyny Namibiýada nemesler amala aşyrdy. 1904-1909-njy ýyllarda 100 müňe golaý namibiýaly nemes esgerleri tarapyndan rehimsizlik bilen öldürildi. Öldürilen biçäreleriň kelleçanaklary gämilere ýüklenip nemes uniwersitetlerine ugradyldy.

Gowgaly geçen asyryň iň soňky gyrgynçylygy ýene Afrikada – Ruandada bolup geçdi. Asyryň başynda we ahyrynda ýüze çykan bu

iki waka Afrikada bolup geçmek bilen birlikde, ýene bir meñzeş tarapy – iki gyrgynçylygyňam kolonializm bilen baglanyşykly bolmagydyr.

■ Köçelerden adam gany sil bolup akdy

1994-nji ýylda dünýä jemgyýetçiligi Ruandada bolup geçen ganly wakalara şaýat boldy. Wakalaryň jümmüşinde ýurduň iki uly etniki topary bolan hutular we tutsiler bardy. Bir milliona golaý adam ýataganlar bilen kerçem-kerçem edildi, köçelerden bolsa adam gany sil bolup akdy. Ýüz günläp dowam eden gandöküşligiň soňunda Ikinji jahan urşy tamamlanandan soňky döwrüň iň uly gyrgynçylygy amala aşyryldy. BMG, ABŞ we Ýewropa ýurtlarynyň ýurtdaky resmi wekilleri wakalaryň öňüni almaga synanyşmak beýlede dursun, «näme bolsaňyz şo boluň!..» edip, gyssagly ýagdaýda Ruandadan çykyp, gaçyp gitdiler.

Ýogsa-da, bu wakalaryň düýp sebäbi nämede? Iki etniki topary biri-birine duşman eden şertler haçan döre(dil)di?

■ Emeli araçäk arkaly döredilen ýurt: Ruanda

Afrika ýurtlarynyň aglabasy ýaly Ruanda hem kolonializmiň emeli araçäkler arkaly döreden ýurdudyr. Ilki Germaniýanyň, soňra Belgiýanyň koloniýasyna öwürülen ýurtda üç uly taýpa (hutular, tutsiler, twalar) kolonialistler gelýänçä agzybir ýaşap gelenem bolsalar, ýurda keseki aýak aralaşansoň jemgyýetçilik gurluşy üýtgeşmä sezewar boldy. Iň esasy üýtgeşme – öň bir-birlere gandüşer garyndaş taýpalaryň arasyna çöp düşürilmegidi. Kolonializmiň ganly penjesinde urunýan Ruandada jemgyýetiň etniki bölünişigiň üstünden formulirlenmegi ýurdy uçuryma iteklän iň esasy faktorlaryň biri boldy. 1899-njy ýylda Germaniýanyň koloniýasyna öwürülen Ruanda nemesler Birinji jahan urşundan ýeňlip çykansoň, 1918-nji ýylda Belgiýanyň eline geçdi. «Agzyny alart-da, höküm sür!» diýen kolonial syýasaty ýöreden nemesleriňem, belgiýalylaryňam agzalalyk we milletçilik ýurda goýup giden iň uly mirasy boldy.

■ Wakalaryň başy nähili başlandy?

1944-nji ýylyň 6-njy aprelinde Ruandanyň döwlet ministri Habýarimananyň baryan uçarynyň partladylmagy tragiki wakalaryň başlangyjy hasap edilýär. Bu wakadan bary-ýogy 15 minut geçen badyna tutsilere garşy sistematiki öç alnyşyklar başlady. Ýurtda üç-dört aýlap gan çaykaldy. Guduz açana dönen milletçi hutu bandalary öňlerinden duşan tutsini öldürip başlady.

BMG-nyň Parahatçylyk delegasiýasynyň düzüminde gulluk edýän ona golaý belgiýaly esgeriň baş-başdakçylar tarapyndan öldürilmegi oňaýsyz ýagdaý döretdi. Ähli daşary ýurtly diplomatlar, resmi wekiller gyssagly Ruandany terk etdiler, bu bolsa gyrgynçylygy döreden bandalara gandöküşligi agaýana amala aşyrmaga oňaýly şert döretdi.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Publisistika